

BİLİMSEL İLETİŞİM VE LİTERATÜR KULLANIM KÜLTÜRÜ: LİTERATÜR ESKİMESİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Haydar Yalçın*

Öz

Bu çalışmada atıf analizi yöntemi kullanılarak, iletişim bilimlerinde faaliyetlerde bulunan akademisyenlerin literatür kullanım örüntüleri üzerine çıkarsamalarda bulunulmuştur. Günümüzün değişen şartlarına bağlı olarak disiplinler arasındaki sınırların ortadan kalmaya başladığı söylenebilir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin disiplinleri doğrudan etkilediği, hatta sosyal bilimlere yönelik yeni tanımlamalara neden olduğu da görülmektedir. Dijital İnsani bilimler, hesaplamalı sosyal bilimler, hesaplamalı dilbilimleri vb. gibi tanımlamalar da bu etkileşimin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gelişmeler doğrultusunda iletişim bilimlerindeki bilimsel kaynak kullanımını ölçebilmek için atıf analizinden faydalanılmıştır. 1990-2018 yılları arasında Web of Science'ın kitap indeksinde *Communication* alanında dizinlenen kitap ve kitap bölümlerine dair bibliyografik veriler incelenmiştir. Yıllık büyüme oranı bakımından iletişim bilimleri literatürünün üstel (*exponential*) büyüme eğrisine yakın seyrettiği gözlemlenmiştir. İletişim alanında yayımlanan kitap/kitap bölümlerinde dergi kullanımının dergi dışı materyal kullanımına oranla daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Dergi kullanımının diğer kaynak türlerine göre daha yoğun olduğu alt alanların "Audiology & Speech-Language Pathology", "Psychology" ve "Behavioral Sciences" olduğu gözlemlenmiştir. İletişim bilimleri alanında tüm yıllar ve tüm konu alanları için literatür yarı yaşamı 9 yıl olarak hesaplanmıştır. Yarı yaşamın en yüksek hesaplandığı alan 26 yıl ile tarih olurken, en düşük olduğu konu alanı ise kamu yönetimi olmuştur.

Anahtar Terimler

bilimsel iletişim, atıf analizi, yarı-yaşam, literatür eskimesi, literatür kullanım kültürü.

* Dr Öğretim Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi

ORCID ID: 0000-0002-6725-844X, haydar.yalcin@gmail.com

Yazının Geliş Tarihi: 05/02/2019 Yazının Kabul Tarihi: 07/05/2019

© Yazar(lar) (veya ilgili kurum(lar)) 2019. Atıf lisansı (CC BY-NC 3.0) çerçevesinde yeniden kullanılabilir. Ticari kullanımlara izin verilmez. Ayrıntılı bilgi için açık erişim politikasına bakınız. Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından yayımlanmıştır.

SCHOLARLY COMMUNICATION AND LITERATURE USAGE CULTURE: AN EVALUATION FROM THE LITERATURE OBSOLESCENCE

Abstract

In this study, inferences were made on the literature usage patterns of the academicians involved in Communication Sciences with the method of citation analysis. Depending on the changing conditions of today, it is possible to say that the boundaries between the disciplines are disappearing. It is also seen that the developments in Information and Communication Technologies directly affect the disciplines and even cause new definitions for Social Sciences. "Digital Humanities", "Computational Social Sciences", "Computational Linguistics" and so on definitions such as these are the result of this interaction. In line with these developments, citation analysis was used to measure the use of scientific resources in Communication Sciences. Between 1990 and 2018, the bibliographic data of books and book chapters indexed in the field of Communication in the Book Citation Index of Web of Science were examined. In terms of annual growth rate, Communication Sciences literature has been observed to be close to exponential growth curve. In the book / book chapters published in the field of Communication Sciences, it was found that the use of journals was lower than the use of non-journal materials. "Audiology & Speech-Language", "Pathology", "Psychology" and "Behavioral Sciences" are the sub-areas where journal usage is more intense than other types of sources. For all years and all subject areas in the field of Communication Sciences, half-life is calculated as 9 years. The highest area of half-life was History with 26 years, while the lowest was the Public Administration as 7 years.

Key Terms

scholarly communication, citation analysis, half-life, literature obsolescence, literature usage culture.

Giriş

Kaynak gösterme ya da atıf verme alışkanlığı, bilimsel iletişim süreci içerisinde gerçekleştirilen davranışların başında gelmektedir. Tarihiçesi 600 yıl kadar eskiye dayandırılabilir bu davranış günümüze değin birçok çalışmaya konu olmuş (Cronin, Mckenzie, & Stiffler, 1992; Hakanen & Wolfram, 1995; Hollman, Murrey, & Homaifar, 1991; Karki, 1996; Osareh, 1996) ve bu bilgiler üzerinden disiplinlere yönelik en verimli yazarların, kurumların ve dergilerin belirlenmesinden disiplinlerde kullanılan literatürün eskime hızının hesaplanmasına kadar çok farklı alanlarda uygulama imkânı bulmuştur (Liu, 2003; Rowlands, 1999; Sandstrom, 2001; Ucak, 2011; Ucak & Al, 2009). Araştırmamızın amacı, iletişim bilimlerinde yayımlanan literatürün kaynak biçimi

bakımından nasıl şekillendiğini ortaya koymaktır. Bu amaca ek olarak kullanılan literatürün yayın yılı bakımından ne kadar eskiye dayandığını tespit etmektir.

Önceki Çalışmalar

Bilimsel iletişim, bilimsel yayın ortamları üzerinden gerçekleştirilen bir süreçtir. Yeni bir bilgi üretmek için bir araştırma sorusunun cevaplanması için yürütülen bir süreç ya da bilginin tekrar edilebilirliğini test eden bir çalışma olarak da anılabilir. Bilimsel iletişim sürecinin disiplinlere göre farklılaştığı bilinmektedir (Ucak & Al, 2009). Bu farklılık literatürde disiplin kültürü olarak da yer almıştır (Buchanan & Herubel, 1997). Bilimsel iletişim süreci geçtiğimiz 350 yıldan bu yana benzer bir işleyiş içinde devam etmiştir. İçinde bulunulan sosyal, toplumsal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerden doğrudan etkilenen bu süreç, kendini değişime uydurmuştur (De Silva ve Vance, 2017, s. 1). Bilimsel bilginin aktarılması araştırma sonuçlarının duyurulması ve dönüt almak açısından da önemlilik arz eden bilimsel iletişim süreci (Uçak, Armağan kitabı) bilimsel çalışmaların bütün paydaşlarla paylaşılmadan önce bilimsel geçerliliği ve doğruluğu bakımından gözden geçirilmesinde akran değerlendirmesi ya da hakemlik sürecini kullanmaktadır (De Silva ve Vance, 2017, s. 73).

Uçak, bilimsel bilginin ardışık bir düzen içinde geliştiği pozitif bilimler vb. gibi alanlarda yapılan araştırmaların ivedilikle yayılmasının bilim insanları için son derece önemli olduğuna vurgu yaparken bütün bilim dallarında elde edilen araştırma sonuçlarının paydaşlarla paylaşımının bilimsel araştırmaların gelişimi için bir zorunluluk olduğunu belirtmektedir (Uçak, 2009). Bilimsel iletişimin zamana ve disipline göre değiştiğinden hareketle yürüttükleri çalışmalarında Hacettepe Üniversitesi'nde yapılan tezlerde kullanılan kaynak türlerinin disiplinlere göre farklılaştığı sonucuna varılmıştır (Uçak ve Al, 2009, s.45). Diğer yandan sosyal bilimler içerisinde yer aldığı halde psikolojide sıklıkla dergi makalelerine atıf yapıldığı, kitap türüne yapılan atıf oranının en yoğun olduğu disiplinin sosyoloji olduğu da rapor edilmiştir. Kullanılan kaynak türü, kaynakların eskime oranı, yayın dili, yazar sayısı ile araştırma alanı arasında ilişki olduğu da ulaşılan diğer sonuçlar arasındadır. Bilimsel iletişim için yürütülen çalışmaların önemli bir kısmı kullanıcı odaklı gerçekleştirilmiştir. Araştırmalarda ele alınan analiz birimlerine baktığımızda bilimsel iletişimde kullanılan araç ve kanalların belirlenmesi için yayın bilgilerinin Uçak ve Al (2009) gibi elci sistemlerle toplandığı ya da WoS vb. gibi indekslerde dizinlenen yayınların bilgilerinin derlendiği görülmektedir. Bu amaçla yoğunlukla bibliyometri ve atıf analizi yönteminin kullanıldığı görülmektedir. Bu yöntemle bilimsel iletişime yönelik olarak yürütülen

çalışmalarda, dergi makalesi, tez, kitap vb. gibi temel bilimsel iletişim araçlarının incelendiği ve bu yayın türlerinde atıf yapılan kaynakların özellikleri üzerine yoğunlaşıldığı görülmektedir. Herhangi bir disiplinde sıklıkla tercih edilen yayın türlerinin disiplinlerin güncel bilgi ihtiyaçları ile doğrudan ilgili olduğu bilinmektedir (Ucak & Al, 2009). Bu bakımdan ele alındığında çalışmamızda iletişim konu alanında dizinlenen kitaplar ile kitap bölümlerinde atıf yapılan entelektüel içerik üzerinden alanın bilgi ihtiyaçlarına yönelik çikarsamalarda bulunulmuştur.

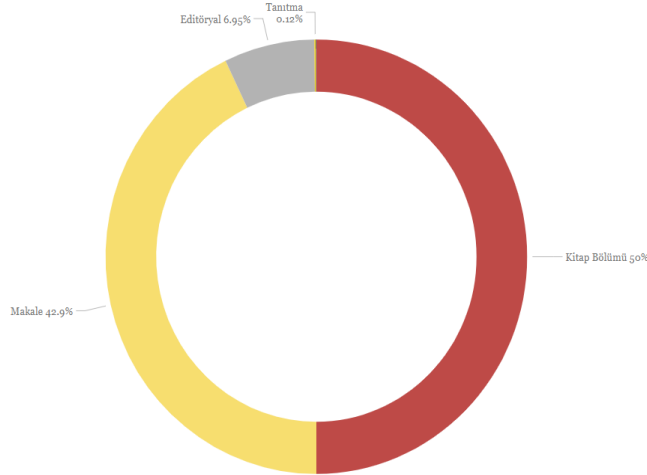
Veri ve Yöntem

Bu amaçla ilgili verilere ulaşabilmek için Web of Science (WoS)'ın ilgili veri tabanlarında 1990-2018 arasında "Communication" konu alanında dizinlenen kitap ve kitap bölümlerinin bibliyografik bilgilerine erişim sağlanmıştır.¹ Elde edilen veriler temizlenerek analize hazır hale getirilmiş ve ilişkisel bir veritabanında kaydedilmiştir. Ulaşılan kayıt sayısı 20139'dur. Veriler üzerinden atıf yapılan yıllar ile yayın yılları üzerinden her bir yıl için literatür eskimesi hesaplanmıştır. Yayınlarda kullanılan bilimsel literatürün yaşlanma hızını belirleyebilmek amacıyla yarı yaşam hesaplaması uygulanmıştır. Yöntem daha önce psikoloji (Al & Coştur, 2007) ve folklor (Yalcin, 2010) disiplinlerine uygulandığı şekliyle uygulanmıştır. Konu alanlarının karşılaştırılmasında ise WoS'un sınıflandırma sisteminde kullandığı kategori başlıkları (Web of Science Categories) esas alınmıştır. Tüm dokümanlar için hesaplanan ortancaların ortalaması alınmış, 1990-2018 yılına kadar "Communication" konu alanında dizinlenen kitaplar ile kitap bölümlerinin bibliyografik yayınları için yarı yaşam hesaplanmıştır.

Bulgular

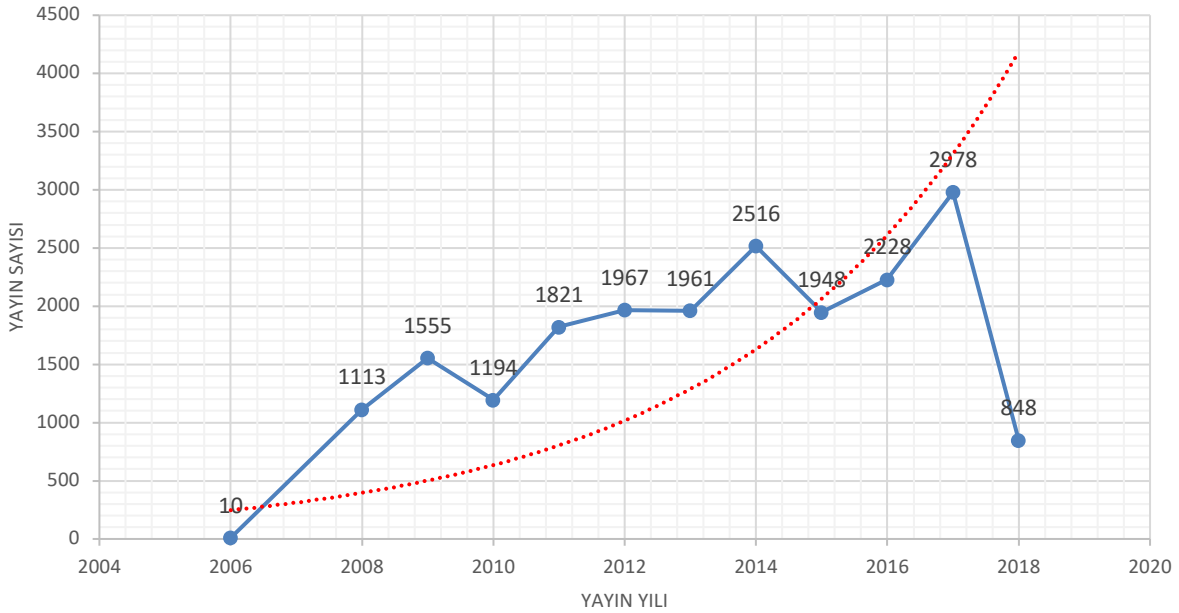
Sorgu esnasında her ne kadar doküman türü olarak kitap ile kitap bölümü sınırlamasına gidilse de WoS'un indeksleme işlemlerinden kaynaklanan nedenlerle aynı dokümanın birden fazla yayın türü olarak dizinlendiği gözlemlenmiştir. Bu bakımdan ele alındığında analiz edilen birimlerin aynı zamanda makale olarak da dizinlendiğini belirtmekte yarar vardır (Şekil 1). 1990-2018 yılları arasında WoS'da kayıtlı 20139 adet doküman bilgisine erişilmiştir.

¹ (su=("Communication")) AND LANGUAGE: (English) DOCUMENT TYPES: (BOOK CHAPTER) Timespan: 1990-2018. Indexes: SCI-EXPANDED, SSCI, A&HCI, CPCI-S, CPCI-SSH, BKCI-S, BKCI-SSH, ESCI, CCR-EXPANDED, IC.

Şekil 1: Yayın Türlerine Göre Dağılım

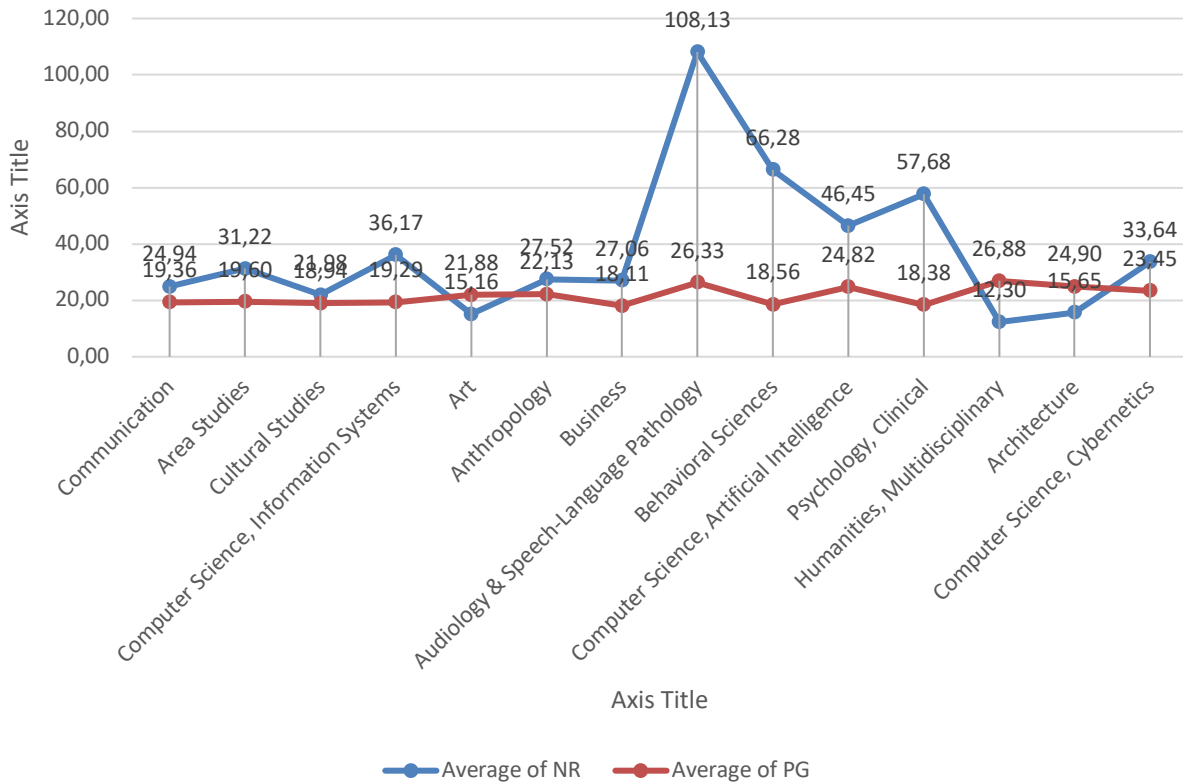
Yıllık büyüme oranına baktığımızda iletişim literatüründeki kitaplar ile kitap bölümlerine dair yayın trendinin büyüme eğrisi teorileri arasında üstel (exponential) büyüme eğrisine yakın seyrettiği gözlemlenmiştir (Şekil 2).

Şekil 2: İletişim Alanında Yayımlanan Kitap/Kitap bölümlerinin Büyüme Trendi

2018 yılındaki büyüme eğrisinin aşağı doğru seyir göstermesinin nedeni ilgili yıla ait indeksleme işlemlerinin henüz devam ediyor olmasından kaynaklanmaktadır. Ulaşılan veriler üzerinde temel bibliyometrik göstergeler hesaplanmıştır. Buna göre en uzun dokümanın antropoloji alanında yayımlandığı görünürken, iletişim alanının doküman uzunluğu bakımından ikinci sırada yer aldığı gözlemlenmiştir. En kısa dokümanların

ise “chemistry, multidisciplinary”, “behavioral sciences”, “audiology & speech-language pathology”, psychology, clinical ve bilgisayar bilimlerine (information systems; artificial intelligence ve cybernetics) ait dokümanlar olduğu gözlemlenmektedir. Kaynakçasında en çok künyenin bulunduğu konu alanlarının ise iletişim ve alan araştırmalarına ait dokümanlar olduğunu söylemek mümkündür (Şekil 3). Bu bakımdan ele alındığında İletişim alanının ilişkide bulunduğu bilgisayar Bilimleri, davranış bilimleri ile tıbbi bilimlere yönelik olarak yayımlanan dokümanların referans sayısı bakımından diğer alt konu alanlarına göre daha çok kaynak kullandıkları söylenebilir.

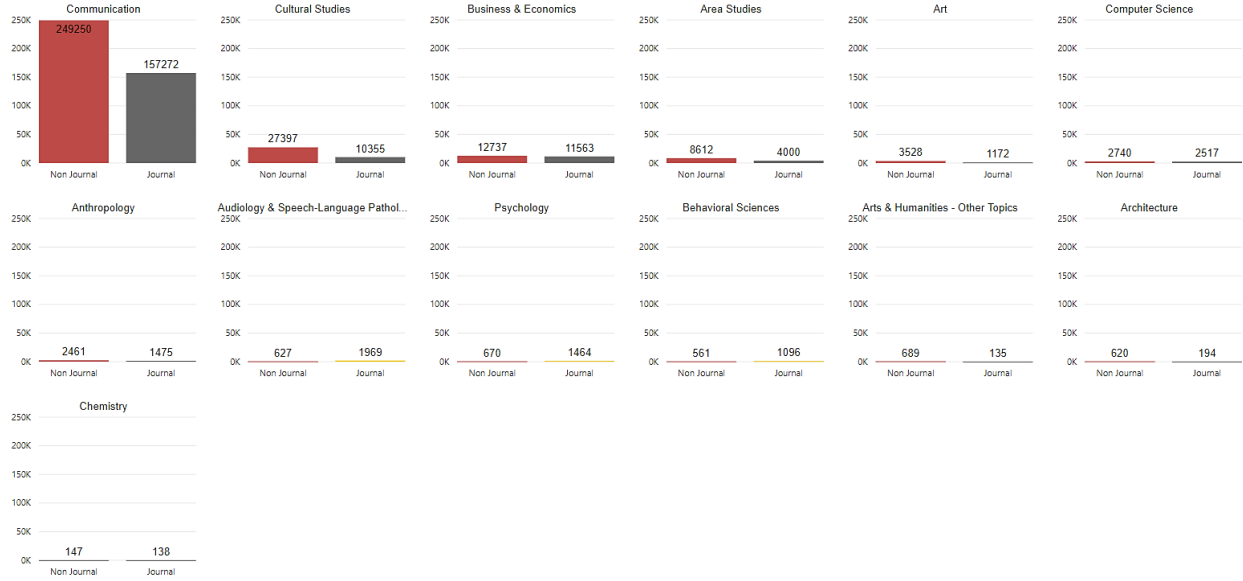

Şekil 3: Konu alanlarına göre ortalama referans sayıları ve ortalama doküman uzunlukları

Kullanılan Kaynak Türleri

Bilimsel iletişim çeşitli kanallar üzerinden yürütülebilen bir faaliyettir. Güncel bilgi ihtiyacının olduğu disiplinlerde dergi kullanımının diğer bilimsel iletişim araçlarına oranla daha yüksek olduğunu gösterir birçok çalışma bulunmaktadır (McDonald, 2007; Mine, 2004; Ucak, 2011; Ucak & Al, 2009). Aynı zamanda dergi kullanımının güncel bilgi ihtiyacı ya da disiplinlere göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşan çalışmalar da bulunmaktadır (Daniel, 2016). Bu bağlamda çalışmamızda birçok alt alanla ilişki içerisinde bulunan iletişim konu alanındaki kaynak kullanımı dergilere yapılan atıf ile

dergi dışı materyallere yapılan atıflar olarak ayrılarak incelenmiştir. Buna göre iletişim alanında yayımlanan kitap/kitap bölümlerinde dergi kullanımının dergi dışı materyal kullanımına oranla daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Dergi kullanımının diğer kaynak türlerine göre daha yoğun olduğu alt alanların “audiology & speech-language pathology”, “psychology” ve “behavioral sciences” olduğu gözlemlenmiştir (Şekil 4).

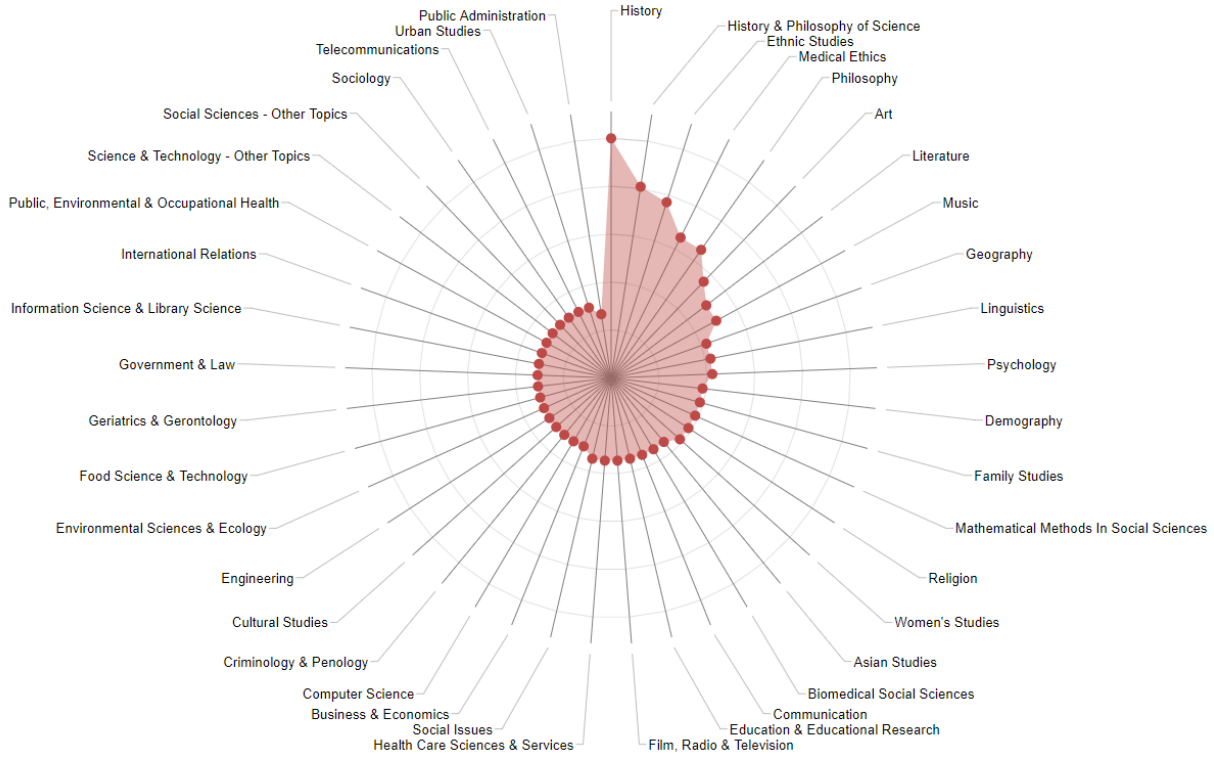
Şekil 4: Dergi kullanımının alt alanlara göre karşılaştırılması

Literatür Eskimesi

Literatür eskimesi, bilimsel yayınlardaki kaynak kullanım örüntüleri üzerinden herhangi bir bilimsel alandaki güncel bilgi ihtiyacını belirlemeye dönük çaba olarak ifade edilebilir. Yayınların yaşlandıkça giderek daha az atıf alması olarak da tanımlanan literatür eskimesi (obsolescence) literatür yaşlanması olarak da adlandırılmaktadır (Ucak & Al, 2009). Literatür eskimesini hesaplamak için yarı yaşam (half-life) adı verilen bir ölçev kullanılmaktadır. Atıf yapılan kaynakların ortanca yaşının hesaplanmasıyla erişilen bu ölçeğe göre disiplinlerdeki güncel bilgi ihtiyacına dair çıkarsamalarda bulunmak mümkündür (Al & Coştur, 2007; Yalcin, 2010). Araştırmamızda iletişim bilimlerindeki güncel bilgi ihtiyacının betimlenmesi amacıyla literatür yarı yaşamı hesaplanmıştır. Yapılan hesaplamalara dair sonuçlar WoS konu kategorilerine göre derlenmiş ve ilgili her bir konu alanı için sonuçlar derlenmiştir. Araştırma kapsamında 503251 adet künye bilgisi derlenmiştir. Literatür eskimesinde atıf yapılan kaynağın yayın yılı bilgisi gerekli olduğundan çeşitli sebeplerle yayın yılı bilgisine erişilemeyen künyeler değerlendirme dışı bırakılmıştır. Bu bilgiler ışığında 492133 adet künye ile çalışmaya

devam edilmiştir. İletişim bilimleri alanında tüm yıllar ve tüm konu alanları için literatür yarı yaşamı 9 yıl olarak hesaplanmıştır. İletişim alanında dizinlenen çalışmaların ilişkide bulunduğu alt konu alanlarındaki eskime hızını hesaplayabilmek için indekslendikleri konu kategorilerine ait bilgiler kullanılmıştır. Bu amaçla ilgili veritabanının bilimsel çalışmaları indekslemek için kullandığı Web of Science Categories (WC) alanındaki ilk etiket esas alınmıştır.

Konu Alanlarına Göre Karşılaştırılması

Şekil 5: Literatür eskimesinin konu alanlarına göre karşılaştırılması

İletişim alanında yayımlanan çalışmalar dizinlendikleri alt alanlarına göre karşılaştırıldığında tarih (26), bilim felsefesi (21), etnik çalışmalar (20) ve tıp etiği (17) alt alanlarında kullanılan literatürün yarı yaşamının daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum ilgili alanlarda retrospektif bilgiye duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifade ile bu alanlarda güncel bilgi ihtiyacının diğer alt alanlara oranla düşük olduğu söylenebilir.

Sonuç

İletişim bilimleri, sosyal bilimlerin dinamiklerine yakın denebilecek bir literatür kullanım örüntüsü takip etmektedir. Analiz birimi olarak WoS'da dizinlenen kitap/kitap bölümlerinin kullanıldığı düşünüldüğünde literatür eskimesi bakımından iletişim bilimlerindeki kaynak kullanımının çok eski olmadığı söylenebilir. Ancak analiz birimi olarak kitap ve kitap bölümü olarak görünseler de ilgili yayınların aynı anda makale olarak da indekslendiğini belirtmekte yarar vardır. Literatür eskimesi için hesaplanan yarı yaşam değeri ile iletişim bilimlerinin birçok sosyal bilim alanına göre daha güncel bilgi kullanımı gösterdiği söylenebilir. İletişim bilimlerinin ilişkide bulunduğu diğer disiplinlerin alt konu alanlarına dönük yayınlarda kaynak kullanım özelliklerinin farklılaştığı ve ilgili oldukları disiplinlerin genel özelliklerini taşıdıkları söylenebilir. Söz gelimi araştırmamızda literatür eskimesinin en büyük olduğu konu alanları olan tarih, bilim felsefesi, etnik çalışmalar ve tıp etiği gibi alanlardaki kaynak kullanımı benzer çalışmaların sonuçlarında da benzer bir örüntü içerisindedir. İletişim bilimlerindeki kaynak kullanımında bilimsel dergi makalelerinin kullanımının dergi dışı materyallerin kullanımından daha az olduğu görülmektedir. Bu özelliği ile sosyal bilimlerdeki diğer konu alanlarına benzer bir davranış gösterdiği söylenebilir. Literatür büyümesi bakımından iletişim bilimlerindeki bilimsel yayınların sayısının üstel büyüme trendi göstermesi ilgili literatürün giderek büyüyeceğini göstermektedir. Günümüzde disiplinler arasındaki iş birliklerinin arttığı söylenebilir. İş birliklerinin artmasının zamanla sınırları şeffaflaştıracağı şeklinde yorumlansa da bilimsel iletişim açısından ele alındığında kaynak kullanım örüntüleri bakımından geçişin çok hızlı olmayacağı söylenebilir. Büyüme trendi ile birlikte değerlendirildiğinde benzeri bir çalışmanın dergi makaleleri üzerinden farklı dönemlerde tekrarlanmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Kitaplara dair dokümanların indekslendiği bu bölümde yayın bilgilerinin çok eskiye gitmemesi araştırmanın en önemli sınırlılıkları arasında gösterilebilir. Araştırmacı bu konudaki kısıtlılığı önlemek amacıyla yayın yılı aralığını 1990-2018 olarak belirlemiştir.

Kaynaklar

- Al, U., & Coştur, R. (2007). Türk Psikoloji Dergisi'nin bibliyometrik profili. *Türk kütüphaneciliği*, 21(2), 142-163.
- Buchanan, A. L., & Herubel, J. P. V. M. (1997). Disciplinary culture, bibliometrics, and historical studies: Preliminary observations. *Behavioral & Social Sciences Librarian*, 15(2), 37-53. doi:DOI 10.1300/J103v15n02_03
- Cronin, B., Mckenzie, G., & Stiffler, M. (1992). Patterns of Acknowledgment. *Journal of Documentation*, 48(2), 107-122. doi:DOI 10.1108/eb026893
- Daniel, D. (2016). Journal Articles are the Most Widely Used Information Resource for Research and Teaching in all Academic Disciplines. *Evidence Based Library and Information Practice*, 11(3), 99-101. doi:Doi 10.18438/B8hs6m
- Hakanen, E. A., & Wolfram, D. (1995). Citation Relationships among International Mass-Communication Journals. *Journal of Information Science*, 21(3), 209-215. doi:Doi 10.1177/016555159502100306
- Hollman, K. W., Murrey, J. H., & Homaifar, G. (1991). The Structure and Disciplinary Boundaries of Insurance - a Citational Analysis of Jri Articles. *Journal of Risk and Insurance*, 58(4), 714-721. doi:Doi 10.2307/253082
- Karki, R. (1996). Searching for bridges between disciplines: An author co-citation analysis on the research into scholarly communication. *Journal of Information Science*, 22(5), 323-334. doi:Doi 10.1177/016555159602200501
- Liu, Z. M. (2003). Trends in transforming scholarly communication and their implications. *Information Processing & Management*, 39(6), 889-898. doi:10.1016/S0306-4573(02)00057-2
- McDonald, J. D. (2007). Understanding journal usage: A statistical analysis of citation and use. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 58(1), 39-50. doi:10.1002/asi.20420
- Mine, S. (2004). On the scholarly use of electronic journals: Trends and issues from the mid 1990s. *Library and Information Science*(51), 17-39.
- Osareh, F. (1996). Bibliometrics, citation analysis and co-citation analysis: A review of literature .1. *Libri*, 46(3), 149-158. doi:DOI 10.1515/libr.1996.46.3.149
- Rowlands, I. (1999). Patterns of scholarly communication in information policy: A bibliometric study. *Libri*, 49(2), 59-70. doi:DOI 10.1515/libr.1999.49.2.59
- Sandstrom, P. E. (2001). Scholarly communication as a socioecological system. *Scientometrics*, 51(3), 573-605. doi:Doi 10.1023/A:1019655305286

- Ucak, N. O. (2011). Information Use in Art: A Citation Analysis of Sources Used in Art Theses in Turkey. *Journal of Academic Librarianship*, 37(1), 77-81. doi:DOI 10.1016/j.acalib.2010.10.010
- Ucak, N. O., & Al, U. (2009). The Differences Among Disciplines in Scholarly Communication A Bibliometric Analysis of Theses. *Libri*, 59(3), 166-179. doi:10.1515/libr.